

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Hvem kender disse ti mænd?

Urban Schrøder:

Lille Laue fra Stollig og hans skrivehefte

Ejnar Diedrichsen:

Degn Tange. En sønderjysk lærerskæbne

H. V. Gregersen:

Martin Bahnsens første politiske optræden

Olav Christensen:

Småtræk om Gammel Haderslev kirke

Hary N. J. Petersen:

En sønderjysk dreng

Boganmeldelse

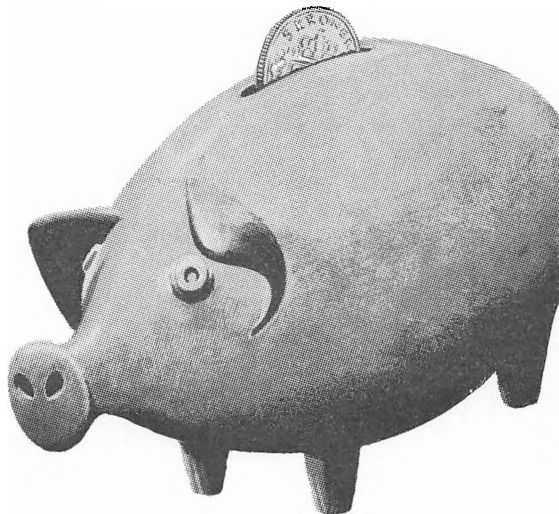
Peter Kr. Iversen:

Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland

NUMMER 1 · 1. JANUAR 1965 · 41. ÅRGANG

DET ER GODT AT HA' NOGET I RYGGEN...!

ORDEN I ØKONOMIEN GIVER TRYGHED

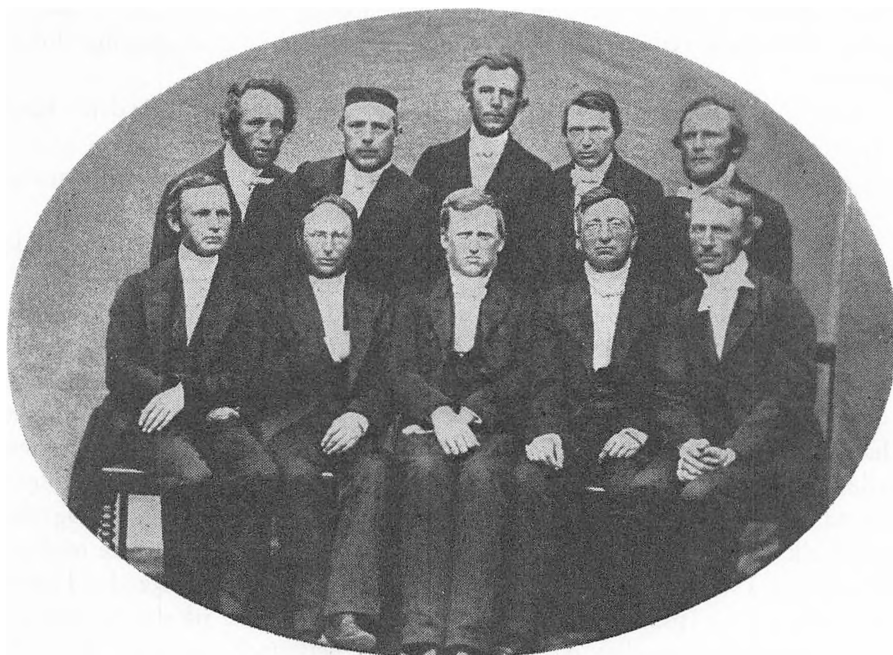
Det er godt at ha' noget i ryggen — en sparekassebog f. eks. Enhver, der sætter sig et mål og gennemfører en regelmæssig opsparing, har også lånemuligheder i sin sparekasse - til hus, bosætning, boligindskud, uddannelse o. s. v. Det gi'r tryghed at have konto i sparekassen!

DE SØNDERJYDSKE SPAREKASSER

forvalter over 400.000 000 kr. indestående på 170.000 sparekassekonti.

Et billede fra den lokalhistoriske samling for Sønderjylland

HVEM KENDER DISSE TI MÆND?

Proprietær Kristian Vyff, Poulinesminde, Vonsild, har fundet ovenstående fotografi i sine gemmer. Han har overladt billedet til Landsarkivet i Åbenrå, der nu beder læserne hjælpe med at opklare de forevige herrers identitet.

Kristian Vyff mener selv, at billedet forestiller studenter eller præster, mulig fra Åbenråegnen, og han mener, at hans mors far, pastor Mourits Mørk-Hansen, Felsted, er mellem de afbildede, nemlig den midterste i bageste række.

Yderligere gættes der på navnene pastor Binzer, Øster Løgum, pastor Leth, Åbenrå, og pastor Mühlensteth, Bjolderup.

Landsarkivet eller redaktionen af Sønderjysk Månedsskrift modtager meget gerne et postkort med flere navne og om muligt andre oplysninger.

Se nærmere side 23.

Lille LAUE fra Stollig og hans skrivehefte

Pastor Urban Schrøder, Varnæs, har fundet nogle stilebogsblade, som en lille dreng har skrevet på for et par hundrede år siden. De medtagne sider fortæller ikke alene om forlængst forældede undervisningsformer, men også en lille vemodig historie om en sorg, der altid vil være den samme, altid lige smertelig: en fars sorg over den søn, han mistede.

At beskæftige sig med gamle papirer kan undertiden virke stærkt gribende på én, så at man må glæde sig eller græde med de mennesker, der efterlod sig dem. Man kommer dem så mærkeligt nær trods afstanden i tid og trods det, at man aldrig har kendt dem i levende live. De gamle papirer af så vidt forskellig art ser ved første gennembladning ikke altid ud af meget, men afslører sig ved nærmere granskning ofte som dybt menneskelige dokumenter.

Dette gælder f. eks. et lille, uanseligt hefte, som findes i gårdejer Karl Svennesens samling på Barsø. Det består kun af fem lasede blade i kvartformat, nødtøftigt sammensyede med tyndt sejl garn. Skriften er barnlig – en skoleskrift, der følger de omhyggeligt trukne blyantslinjer.

På første side læser vi – vist skrevet med skolemesterens hånd – følgende overskrift »Evangelium paa Hellig Tre Kongers Dag«¹, efterfulgt af indledningen til denne helligdags tekst skrevet med barnehånd: »Der Jesus var nu født i Bethlehem i Jødeland udi Kong Herodis Tiid – – –«. På de følgende to sider er teksten på tysk – først et stykke af Davids psalme 33: »Wol dem Volck, des der Herr ein Gott ist, das Volck, das er zum Erbe erwählet hat – – –«; dernæst begyndelsen af psalme 34: »Ich will den Herrn loben allezeit, sein Lob soll immerdar in meinem Mund seyn – – –«. Derpå følger en dansk side med begyndelsen af Lukas-evangeliets 19. kapitel: »Og der hand gik ind, gik hand igiennem Jericho – – –«. Atter en tysk side med en bibeltekst: »Wol denen, die ohne Wandel leben, die im Gesetz des Herrn wandeln – – –« (psalme 119, vers 1 ff). Så igen en side på dansk med de første vers af evangeliet på 1. søndag efter helligtrekongersdag (Luk. 2, 42 ff). Og endelig to sider med tysk tekst – den ene af ukendt oprindelse, men med et bibelsk præg: »Neun Glücke sind, die ich in meinem Herten hoch zu loben halte – – –«; den anden den ovennævnte begyndelse af Lukas-evangeliets 19. kapitel, men nu på tysk. De fleste sider slutter med rene skriveøvelser: alfabetet og talrækken.

Vi har altså for os et skolebarns skriveshefte. Og hvem barnet er, får vi

1. Her som i hele artiklen følges heftets skrivemåde bortset fra mindre rettelser i ortografi og tegnsætning.

En side af lille Laues skriveøvelser. De lidt skæve linier er slået med blyant på det gode bølgepapir, og de enkelte blade er blevet syet solidt sammen med tyndt sejl garn. Man kan nok se, hvor svært det har været for en lille knægt på ni år at skrive det store og indviklede gotiske begyndelsesbogstav. De sorte klatter er ikke blækklatter, men huller i papiret.

Ein Stück Geld, die ich in
 mein unumkehrbar so zu den
 den solten, mit dem Zins
 weil ich mit meinem Kinde von
 seiner Mutter, der Sohn von seiner
 Kinderen hat. Wer weiß, daß er
 seiner Kinder in der Gasse in der
 Melde dem, der nie von ihm
 hat. Wer mit seiner Kinder
 Kinderen hat. Wer nicht
 weiß davon, so ist es nicht
 hat. *1 2 3 4 5 6 7 8 9 0*
11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
 alle Laufen im Kolliggaard in
 Anno 1785

let at vide, thi nederst på hver side læser vi ordene »Laue Lausen in Stollig-gaard«. Og endog dagene, da hver tekst er skrevet, får vi besked om, idet årstallet 1788 med datoerne den 4., 7., 8., 9., 10., 14. og 15. januar er føjet til navnet. Vi kan altså her følge drengen Laue fra Stollig i Løjt sogn så at sige fra dag til dag og kigge ham over skulderen, mens han i skolen i Løjt Skovby har øvet sig i skrivekunsten.²

Og vi får tillige et lille indblik i skolens arbejde. Vi ser, at skolelæreren i Skovby Marcor Nissen Duborg har ladet børnene lære både dansk og tysk, og at han til skriveøvelser har brugt bibelske tekster. Vi er endog i stand til næsten med sikkerhed at afgøre, i hvilke udgaver disse tekster har foreligget for børnene. Thi sammenligner vi f. eks. Laues afskrift af evangeliet på helligtrekongersdag og den følgende søndag med forskellige bibeludgaver fra tiden og med kirkeårets perikoperække bag i Pontoppidans salmebog, da må denne sidste af sproglige og ortografiske grunde have været skriveforlæggeret. Sammenligner vi hans afskrift af indledningen til Lukas' evangeliums 10. kapitel med tidens udgaver af Det Nye Testamente, da må udgaven »efter den Aar 1647 udgangne Version, formedelst – – Kong Friderich Den Femtes Christelige Omsorg« trykte have været forlæggeret.³ Og ser vi endelig på Laues afskrifter af de nævnte Davids-psalmer, da svarer de helt til teksten i de tyske Psalter-udgaver, som gennem det 17. og 18. århundrede brugtes her i landsdelen, og af hvilke nogle er bevaret til vor tid.⁴ De nævnte bøger må således have været brugt ikke blot i hjemmene og kirken, men også i skolen – de er som bøger, de fleste ejede, simpelthen indgået blandt skolebøgerne. Og efter salmebogens tekstrække har skolelæreren – så vidt datoangivelserne i Laues hefte viser – sidst i hver uge ladet børnene afskrive dele af den kommende søndags evangelium – et smukt udtryk for kirkens og skolens samarbejde.

Men hvem var nu drengen Laue Lausen, hvis skrivehefte vi her blader i? Han var eneste barn af ejeren af Stolliggård, den ca. 1740 fødte gårdmand Jesper Lauesen og dennes hustru Kjersten Marie Rolfsen fra Løjt Kirkeby.⁵ Og han blev født den 25. oktober 1778. Men han nåede desværre kun at blive godt 9 år gammel. Og nu kommer vi til det, som gør det så menneskeligt gribende at sidde med Laues skrivehefte i hænderne.

Thi foruden hans egen skrift møder vi her på det sidste blad også hans faders. Efter at lille Laue på næstsidste blad som sædvanligt har skrevet sit

2. Om skoleforholdene i Løjt sogn i det 18. århundrede se Jes M. Holdt i »Sønderjysk Månedsskrift« XII, 1935–36, s. 202 ff.

3. Et eksemplar af denne udgave, trykt 1755, som jeg har efterset, og som stammer fra familien Jespersen på Iversgård i Løjt Skovby, er netop indbundet sammen med Pontoppidans salmebog 1757.

4. En sådan tysk udgave af Davids psalmer – desværre uden titelblad og årstal, men efter sit typografiske udstyr trykt engang i 1700-tallet – findes i Karl Svennesens bogsamling på Barsø. Se S.Jy. Arb. 1964, s. 276 ff.

5. Om et hefte med bibelsk indhold skrevet af Jesper Lauesen 1773 se »Stambladet« I, s. 116 f.

navn samt datoen d. 15. januar, fortsætter faderen på sidste blad og fortæller om sin drengs pludselige sygdom, der førte til hans død. Jesper Lauesen skriver:

»Anno 1788, d. 15. Jan. var den sidste dag, liden Salig Laue Jespersen⁶ var udj Skole, og siden derpaa anden dag, som var paa Onsdagen, blev af Freslinger medtagen og laa siden syg udj dem j 12 dage, da hand udj disse dage meget af tiden laa med Raserj udj Hovedet, den øvrig tid hold ieg ham for at bede af hans Skolebønner, naar hand – – – [her er et hul i papiret] formaade det, og laa siden – – – [atter hul i papiret] indtil Mandag Morgen Kloken 2 slet, som var d. 28. Hujus⁷, da hand sødt og salig hensov udj Herren, og blev derefter begravet paa Tiisdagen, som var d. 5. Febr.

Stolliggaard d. 7. Febr. 1788.

Jesper Lausen«.

Vi kan ikke læse denne korte beretning – så mandigt nøgtern og dog hjerteskrærende – uden at blive dybt rørte. Vi fornemmer faderens sorg over sønnens lidelser og død. Der var intet at stille op: Lille Laue havde fået den farlige syge »Freslinger«, med feber og voldsomme smerter, »Raserj udj Hovedet«. Men faderen har delt sin drengs lidelser, så godt han evnede: når drengen var klar, støttede han ham og bad med ham »af hans skolebønner«.

Hvad mon dette har været for bønner? Det vil ikke være uden grund her at tænke på den lille, anonyme opbyggelsesbog for skolebørn »En kort og eenfoldig Sprog- og Bønne-Boog / --- Særdeles Ungdommen og Skole-Børn til Nytte sammensanket / Og Af det Tydske i det Danske Tungemaal oversat«, som blev trykt af Hans Christian Kiesby i Tønder første gang 1736,⁹ og som vides at have været i brug også i Løjt sogn. I alt fald finder vi i denne bog en række skolebønner, bønner under korset og om trøst derunder samt bønner for børn, ja, »særdeles for smaa Børn« (udgaven 1767, s. 12ff, 80ff, 132ff og 138ff). Og det er vel ikke utænkeligt, at Laues fader kan have bedt med ham dette vers:

O store GUD! forbarm dig dog,
Det staar i dine Hænder;
Du gjør allene, at mit Aag

6. Her er med Jesper Lauesens hånd tilføjet: »NB. døbt Laue Lausen«.

7. Det latinske »hujus« – d. v. s. »i denne måned«, januar – er her, når vi ser på underskriftens dato, strengt taget en skrivfejl for »i forrige måned«.

8. Det er trods ihærdig eftersøgning i forskellige ordbøger og dialektleksika ikke lykkedes at identificere sygdommen »Freslinger«. Og Jesper Lauesens beskrivelse tillader ikke nogen exakt diagnose. Muligvis er freslinger samme sygdom som den, der i ældre lægebøger – f. eks. C. E. Mangors »Land-Apothek, til danske og norske Landmænds Nytt«, 3. oplag ved I. C. Tode, København 1803, s. 208 og 324 – benævnes Frisler. Men efter oplysninger fra dr. H. K. Horst, Boverup, drejer det sig her sandsynligvis om et anfald af mæslinger kombineret med meningitis, der netop medfører voldsomme hovedsmerter og ofte får dødelig udgang.

9. En senere udgave kom samme sted 1767; se Bibliotheca Danica I, sp. 321. Men også andre lignende bøger forefandt – f. eks. den tyske »Sammlung einiger Gebete, die man den Schul-Kindern des Morgens, Mittags und des Abends zu beten lehren kann«, trykt i Slesvig 1787.

Og Sygdom snart sig vender;
Jeg seer for mig ey Tid og Maal,
Hos dig er Middel uden Tal.
Ak! hielp mig, GUD, af Naade.

(S. 110)

Eller at drengen har magtet at stamme med på disse små suk:

O GUD min Fader naadelig!
Mig arme Barn vogt flittelig;

— — —

Befal og altid Englerne
At være mine Vægttere;
I JEsu Navn jeg siger saa:
Amen! og tvivler ey derpaa.

(S. 135)

O JEsu! hielp mig af al Nød,
Før mig dog ved en salig Død
Af denne store Uselhed
Hen op til Himlens Herlighed.

(S. 139)

Og endelig løste Gud ham ud »af denne store Uselhed«, og begravelsen kunne finde sted. Om denne skriver Jesper Lauesen på heftets sidste side, at ved parentationen – ligfærdens første del i hjemmet – sang de Brorsons salmer »Nu Gud ske Lov, at Stunden er sød og blid oprunden« og »Sørger du endnu, min Sjæl«. Af disse er kun den sidste optaget i Pontoppidans salmebog, mens begge findes i Brorsons »Troens rare Klenodie«¹⁰ – måske et vidnesbyrd om, at man i hjemmet har brugt denne sidste salmesamling i stedet for salmebogen. Og i hjemmet talte præsten – vel sognepræsten Christian Posselt¹¹ – over »dette Vers: Jeg er nu glad og megen fro«¹². I kirken blev sunget salmerne »Jeg er med dig, min Gud, fornøjet« og »Nu bede vi den Helligaand«. Som tekst for sin ligprædiken brugte præsten beretningen fra 1. Mosebogs 22. kapitel om Abraham, der skulle ofre Isak til Herren. Jesper Lauesen skriver – og det har sikkert gjort ve at skrive det: at »os efter Abrahams Exempel blev befalet at ofre vores Søn, den eneste udj vores Ægteskab«¹³. Og begravelsen sluttede med salmen »Med Sorgen og Klagen hold Maade«.

Sådan blev denne »Isak«, lille Laue i Stollig, ikke sparet i sidste øjeblik,

10. Se H. A. Brorson: Samlede Skrifter II, København 1953, s. 132 f og 324 ff.

11. Se Arends »Gejstligheden i Slesvig og Holsten« II, s. 168.

12. Dette er sandsynligvis et salmevers – bemærk ordenes rytme; men det er ikke lykkedes at finde salmen, som det er taget fra.

13. Denne sætning er i tidens løb blevet delvis ulæselig, hvorfor nogle ord her kan være forkert gengivet.

men taget fra sine forældre. Og de fik aldrig noget andet barn i stedet – de måtte virkeligt ofre. Tilbage ligger nu i gamle gemmer Laues skriveskuffe med hans faders her gengivne tilføjelser – nogle få, flossede blade, tilsyneladende uden interesse, men ved nøjere eftersyn et stærkt menneskeligt dokument, et glimt af den dybe sorg og et vidnesbyrd om styrken i gammel, prøvet kristentro.

Urban Schrøder

DEGN TANGE

En sønderjysk lærerskabne.

Op imod århundredeskiftet kom nogle dansksindede, sønderjyske lærere mere eller mindre på kant med de tyske myndigheder, når de for at imødekomme befolkningen søgte at indsmugle mere danskundervisning i skolen, end loven tillod. Degn S. H. N. Tange, der dengang underviste i Mjolden, fik løst sin personlige konflikt ved at søge nyt embede i Ejdersted, og hans barnebarn, lærer Ejnar Diedrichsen, Tønder, genfortæller her bedstefaderens livshistorie.

Fhv. stadsskoleinspektør L. S. Ravn har i sit hæfte om tyskuddannede lærere ved danske kommunale skoler i Sønderjylland en fortegnelse over lærere og lærerinder, der søgte tilbage til hjemstavnens i årene 1919–1921.

Ved gennemlæsningen af denne liste savnede jeg et navn, nemlig fhv. førstelærer S. H. N. Tange, Lysabild, og derfor gav jeg mig til at se lidt nærmere på de omstændigheder, der lå forud for degn Tanges lærervirksomhed i Lysabild, idet jeg vidste, at han i 1919 lod sig stille til valg 3 steder i Nordslesvig: i Lysabild, i Svenstrup på Als og i Moltrup.

Det var med stor betænkelighed, han lod sig opstille, da han frygtede, at han ved at vise, han ønskede at komme hjem til Danmark, kunne risikere at miste sin ret til at oppebære pension fra den tyske stat, og han havde jo ingen garanti for, at det lykkedes at opnå embede nordpå.

I 1933 fik degn Tange tildelt Dannebrogsmændenes hæderstegn (kaldet Dannebrogskorset), og da udarbejdede han følgende beretning om sin egen livshistorie:

For omtrent hundrede år siden købte Simon Hansen fra Tange ved Ribe »Søndergården«, den største ejendom i Øster Åbølling, Rådager sogn (Røger sogn) en mils vej syd for Ribe. Han var to gange gift, og begge hustruer var gårdmandsdøtre fra Øster Åbølling. Fra hans første ægteskab med Kirsten Marie Petersdatter Spandet stammede en søn: Hans Simonsen, fra det andet ægteskab med Marie Elisabeth Kjær tre sønner: Anders Nielsen, Peder Hansen og Niels Brorsen, og alle sine sønner gav han stamnavnet Tange efter sin fødeby. Efter hans død i året 1861 arvede Hans Simonsen Tange sin moders gård og min fader Anders Nielsen Tange fik Søndergården. Den

tiende maj 1862 blev han viet til Jensine Cathrine Neergaard, en datter af gårdmand og kroejer Andreas Markussen Neergaard i Kirkeby, Rådager sogn, og den tredje maj 1864 kom jeg til verden på Søndergården, hvor også mine to yngre søskende Magdalene Cæcilie og Andreas Markussen fødtes.

For at få mig i en bedre skole sendte mine forældre mig til Ribe, hvor min farbroder Peder Hansen havde bosat sig, og lod mig optage på »betalingskolen«, men da min farbroder et par år senere købte Seemgård ved Ribe, kom jeg tilbage til fædrenehjemmet.

Kort tid derefter solgte min fader sin fødegård og købte så først en gård i Rådager og nogle år senere tillige min bedstefaders gård i Kirkeby. Det var planen, at jeg skulle have gården i Rådager og min broder den i Kirkeby, men så kom katastrofen for vor familie. Min farbroder P. Hansen Tange gik fallit og mistede ikke blot sin egen formue, men rev foruden familien i Tange, der havde antaget stamnavnet Brorsen, også sine to ældste brødre, der havde været hans kautionister, med sig, så den indtil da så velhavende slægt i økonomisk henseende blev fuldstændig ruineret, og det er mig endnu den dag i dag uforståeligt, at tabene på den ene ejendom kunne antage et så katastrofalt omfang, hvis følge var, at også den mig tiltænkte gård blev solgt, så udsigten for mig til at blive gårdejer under nogenlunde trygge kår var minimal.

I disse år var det, at det prøjsiske styres hårde tryk ret begyndte at føles af den danske befolkning i Sønderjylland, navnlig i skolen, hvor det danske sprog i stigende grad blev fortrængt af det tyske. En udvikling, der fremkaldte harme, sorg og bekymring hos den danske befolkning og æggede til modstand. Skoleforeningen blev oprettet, og dennes første formand Jens Peter Jensen fra Lovrup og med ham en kreds gode danske mænd havde den opfattelse, at unge mænd af gode danske hjem måtte bevæges til at gå lærervejen for efter evne at modvirke skolens germanisering. Også min fader hørte til denne kreds, og jeg tog – omend tøvende og tvivlende – den beslutning, som jeg selv og med mig flere af mine ligesindede kaldsfæller senere ofte bitterlig har fortrudt.

På »præparandanstalten« i Åbenrå og derefter på seminariet i Haderslev fik jeg min uddannelse, som varede i fem år, i hvilke de fleste af vore lærere med en ihærdighed, der var en bedre sag værdig, bestræbte sig på at gøre os fremmede for vort eget folk og samtidig i høje toner priste »Das Grosse Vaterland«, dets herlige kultur, udødelige digtere og store helte. For os unge mænd var disse år i nationalpolitisk henseende en prøvelsens tid (en farlig tid), og det er forståeligt og vel også undskyldeligt, når ikke alle bestod denne prøve. 1888, altså samme år som regeringen i Slesvig udstedte den også for rettænkende tyskere uforståelige og af flere skarpt kritiserede anordning, at hele undervisningen i de nordslesvigske skoler skulle ske på

Degn Simon H. N. Tange og hustru, Lysabild. Foto ca. 1935.

tyisk på nogle få religionstimer nær, bestod jeg afgangsprøvens første del og kunne søge embede.

Der herskede den gang stor lærermangel, og jeg kunne derfor straks begynde som andenlærer i Abild ved Tønder, hvor jeg lærte min hustru Inge-line Marie, en datter af den dansksindede degn og førstelærer Peter Petersen at kende. I Abild virkede jeg kun halvandet år, idet jeg allerede 1889 blev udnævnt til degn og førstelærer i Arnum (Tørninglen), hvor jeg blev til 1893, og det år bestod jeg den foreskrevne »2. eksamen«, der var en betingelse for at opnå definitiv ansættelse som lærer.

Befolkningen i Arnum var stærkt præget af »Indre Mission«, i politisk henseende altfor uinteresseret og lod sig meget ofte påvirke af en hjemmetysk gårdejer A. Steenholdt, der samtidig var leder af postkontoret og også forstod den kunst at vinde myndighedernes bevågenhed i den grad, at han senere avancerede til amtsforstander, hvorved han blev en mægtig mand der på egnen. For den danske sag var han en farlig mand, der på lempelig måde efter evne gjorde sit til at fremme og udbrede tysk kultur og sindelag og samtidig som ivrig tilhænger af Indre Mission vandt vide kredse af den danske befolkning, der på enkelte undtagelser nær i politisk henseende forholdt sig passiv. Jeg var med bekymring og forbavselse vidne til den fremadskridende germanisering, men kunne som lærer kun gøre grumme lidt for at dæmme op mod den og besluttede derfor at søge andet embede.

Det blev i en af enklaverne på Slesvigs vestkyst, Mjolden, jeg kom til at virke som degn og lærer fra 1893 til 1899 blandt en ren dansk befolkning, der også var virksom for danskhedens sag. Min familie var kendt der på egnen, og man ventede af mig i skolen mere dansk undervisning, end jeg kunne give, fordi den på få religionstimer nær var forbudt. Selv om jeg hver uge brugte flere religionstimer til dansklæsning, var og kunne forældrene ikke være tilfredse med en sådan undervisning, hvor modersmålet næsten var helt fortrængt; man protesterede følgelig over for myndighederne, så ofte en passende lejlighed dertil bød sig, men naturligvis forgæves. Til sidst sendtes et fornyet andragende forsynet med mange underskrifter til regeringen i Slesvig: man ønskede, at det blev tilladt læreren ved Mjolden-skole at give børnene to timers danskundervisning uden for den sædvanlige skoletid. Så vidt mig bekendt fik forældrene intet svar, men mig blev det betydet, hvor forkert det var af en lærer i statens tjeneste at erklære sig rede til at give en af myndighederne ikke ønsket undervisning, og da jeg også nægtede at melde mig ind i den »Tyske forening for det nordlige Slesvig« og heller aldrig tog del i de af pastor Jacobsen i Skærbæk arrangerede sammenkomster, blev jeg »lästig« og egnede mig ikke mere til at være lærer i et så udpræget dansk sogn, som Mjolden var.

En velmenende ven gav mig det råd at søge embede sydpå for at undgå en tvangsforflyttelse. Dette var mig absolut imod, men hensynet til min hustru og vor store børneflokk bevægede mig til at følge det givne råd, fordi jeg så måske kunne få et mig nogenlunde tiltalende embede.

Dette skete virkelig, måske fordi autoriteterne handlede efter ordet: »Dem Fliehenden soll man goldene Brücken bauen« og derfor gav mig gode anbefalinger. Jeg formoder i hvert fald, dette har været tilfældet, eftersom jeg, da jeg første gang prøvede min lykke og søgte et godt lønnet embede som degn og førstelærer i Osterhever i Ejdersted, til min overraskelse var en af de tre, der blandt mange ansøgere blev opfordret til at stille sig til valg, en opfordring jeg fulgte med det resultat, at sognet valgte mig.

Den 1. januar 1900 begyndte jeg så i Osterhever, hvor jeg fik et godt lønnet embede, en let skole og en lærervenlig befolkning, der også havde forståelse for de vanskelige forhold i min hjemstavn og mit danske sindelag. Jeg kunne nu arbejde uforstyrret i min skole, havde gode foresatte og fandt også med tiden en vennekreds og havde altså meget at takke for, men det huede mig ikke, at vor børneflokk voksede op midt i en tysktalende befolkning, og ret ofte fløj tankerne til vort kære Nordslesvig. Min kone og jeg imødeså derfor med længsel den dag, da jeg kunne lade mig pensionere og vende tilbage. Da kom verdenskrigen, og vore tre ældste sønner måtte følge pligtens tunge bud. Tvende gode kære drenge blev derude, og den tredie, den ældste, som var teolog, blev hårdt såret, men vendte dog tilbage. Da fredsslutningen kom, og det blev mig klart, at Ejdersted ikke

kom tilbage til Danmark, søgte jeg samtidig tre embeder i Nordslesvig og blev så degn og førstelærer her i Lyabild. Det var for os en sand festdag, da vi turde vende tilbage til vort kære Nordslesvig, vort sande hjem hernede med de fire af de fem børn, vi endnu havde; vor ældste søn foretrak at blive syd for grænsen og er nu præst i Slesvig.

Allerede 1919 kom vi til Lysabild og blev modtaget med åbne arme af en befolkning, der utålmodigt ventede på den dag, da vi alle kunne give Moder Danmark vort ja, og en børneflokk, der aldrig blev træt af at synge de hidtil forbudte danske sange. Nu var vi atter hjemme, nu var det herligt at være lærer og være med til at stemme sig hjem. Efter en 44-årig tjenestetid, deraf 13 her i Lysabild, har jeg sluttet min lærervirksomhed, der i den sidste periode blev mig stedse kærere, så det faldt mig svært at tage afsked med skolen, men det skete med inderlig tak til Gud, der magede det således, at jeg til sidst fik lov til at virke som dansk lærer.

Således slutter beretningen, men tilføjes kan som en slags kuriosum, at da jeg i sommeren 1963 kørte en tur gennem Osterhever og standsede en ældre mand for at spørge om vej og samtidig benyttede lejligheden til at spørge efter den gamle skole, fik jeg svar på dansk med en tilføjelse om, at det var vel ikke degn Tange, jeg var interesseret i, og det var det jo netop.

Ejnar Diedrichsen

MARTIN BAHNSENS FØRSTE POLITISKE OPTRÆDEN

- en begivenhed i Åbenrås nationale historie

I sin meget grundige skildring af »Den nationale Udvikling i Åbenrå 1800–1850« omtaler G. Japsen (nævnte værk side 252) også »to kvikke, tyske indlæg, vendt mod den engang så imponerende dr. Neuber. »Es lebe der possirliche alte Schwätzer!« endte den første artikel ironisk. Forfatteren til de to artikler var ingen anden end Martin Bahnsen, der her gjorde sin politiske debut«, føjer G. Japsen til.

I et brev til Laurids Skau (af 1847 12/12) kommer Fr. Fischer nærmere ind på Bahnsens pennefejde og slutter med efterstående vurdering af begivenheden såvel som af manden, der stod bag ved den:

»B[ahnsen]s Seier har gjort et stort og kjendeligt Indtryk paa Flertallet af Borgerne, der saa den kloge og lærde Doctor beseiret af en af deres egen Midte. De [d. e. Laurids Skau] vil først indsee Vigtigheden heraf tilfulde, naar jeg melder Dem, at Bahnsen er valgbar til Stænderdeputeret og ved sidste Valg havde to Stemmer. Vi skal sørge for, at han oftere fåer Leilighed til at vise sin Dulighed. Hvem veed, hvad der saa kan skee ved næste Valg. En mere dansksindet og karakterfast Mand en[d] han findes ikke«. Gg.

Småtræk om Gammel Haderslev kirke

Omkring midten af forrige århundrede diskuterede man i Haderslev, om Sankt Severin Kirke skulle istandsættes, eller om man snarere skulle opføre en ny kirkebygning. Ekspeditionssekretær Olav Christensen, Haderslev, har fundet nogle morsomme samtidige kommentarer til forslagene.

I Dannevirke fra 30. januar, 3. februar og 6. juli 1855 findes der artikler om Sankt Severin kirke i Haderslev. De er formentlig alle tre skrevet af redaktør Peter Christian Koch og rummer en del oplysninger, som supplerer artiklen om kirken i værket »Danmarks Kirker«¹.

Når man i 1855 gik til kirken, måtte man igennem en port, som kirkens »forrige bestyrere og værger« havde ladet opføre, hvad man dengang endnu kunne huske. Oven over denne port var der blevet indrettet bolig til graveren og hans familie. Fra boligen havde man udsigt mod syd over kirkegården og mod nord over gaden og den korte slippe, der førte hen til porten. Portbygningen var blevet opført af »Andreas Bertelsens² raske mursvende og tømmerfolk«.

Kirkens gamle våbenhus mod syd var blevet nedbrudt, »da den sidste krig stod på«, altså i årene 1848–50, og samtidig var der vest for tårnet blevet opført en »vestibule« med indgang til kirken fra denne ende. Det må være dette våbenhus, som er forsvundet, da det nuværende blev bygget i 1911–12.

I 1833 havde Maria Margaretha Iversen, byens store velgører,³ skænket kirken et lille orgel. »Gaven må have sat både kirken og dens formyndere i største forlegenhed«, skrev Koch, »thi man har, som man må skønne, aldeles ingen plads haft dertil, og hvo skulle spille orgelet? og hvo skulle betale organisten?« Kirkens vestende var nemlig optaget af et pulpitur, som enten har været for skrøbeligt til at bære værket, eller også har stolejerne ikke villet afstå deres stole, og man havde derfor anbragt orgelet oven over alteret. Pladsen her var imidlertid kun lille, og derfor måtte altertavlen sammenknibes til »størrelsen af en låge«. Orgelloftet lå så lavt nede over alterbordet, at alterlysene sværtede det, og Koch tilføjede: »Alteret har ikke haft andre våben mod den vanhelligende overbygning over sig end at gøre denne sort«.

Fonten, »en tilhuggen, gammel og stor kampestensblok«, var dengang anbragt til højre i kirken, men i mands minde var intet barn blevet døbt her, idet præsten, provst Christian Ludvig Janssen,⁴ såfremt det skete, at nogen ikke ønskede hjemmedåb, lod barnet og følget komme til præstegården, hvor dåben fandt sted.

1. Danmarks Kirker, Sønderjylland, s. 220 ff og 2614 f.

2. Formentlig den snedker Andreas Bertelsen, der tog borgerskab 1764.

3. Sønderjysk Månedsskrift 1955, s. 97 ff.

Døbefonten i Gammel Haderslev kirke, »en tilbuggen, gammel og stor kampestensblok«, som ikke havde været i brug i mands minde i 1855. (Kliché udlånt fra »Danmarks Kirker«).

Stoleværket var gammelt og skrøbeligt; det begyndte straks inden for kirkedøren og gik helt op til alteret. Stolene tilhørte sognets landboere, hvorfor købstadboerne i begyndelsen af 1700-årene havde fået tilladelse til at lade opføre pulpiturer og indrette dem med stole. Disse »tumpelturer« var opført på den nordre side og tværs over en del af den vestre del af kirken, og deres »udstrækning og uformelighed ødelægger lyden og al hyggelighed«.

Ved kirkebygningens udbedring i 1833 forsvandt et Kristusbillede, vel et korbuekrucifiks, som havde hængt over indgangen til koret.

Haderslev provstis landsbykirker dannede et vist fællesskab med en fælles kirkekasse, men for Gammel Haderslevs vedkommende ydede kun beboerne i landsognet (omkring 800 tiendeydere) bidrag til kirkekassen, medens beboerne i købstaden (omkring 1600 borgere) intet betalte. I 1855 var der derfor tale om at søge gennemført, at også sognets købstadboere skulle svare afgift til kirken, der i høj grad trængte til en istandsættelse.

På et møde, der afholdtes af mændene fra købstaden i kirken tirsdag den 3. juli 1855, gik Peter Christian Koch meget stærkt ind for, at der skulle svares sådanne bidrag af byboerne, idet han mente, at den gamle kirke i høj grad trængte til en afløser. Kirken var ikke alene for lille, »men den var, ikke som kongebolig, men som Guds tempel uanstændig, og det i sit indre på grund af anstødelige indretninger, i sit ydre på grund af, at den lå indeklemt og skjult bag seks huses gårde med deres møddinger og vandhuse; der kunne efter hans mening ikke engang være tale om at anvende nogen bekostning mere på kirken, hvor den nu lå, men at der skulle bygges

4. Sognepræst i Gammel Haderslev 1829–54.

Gammel Haderslev kirke set mod øst. Da kirkestolene tilhørte sognets landboere, fik købstadboerne tilladelse til at lade opføre pulpitter i begyndelsen af det 18. århundrede. Disse »tumpeltures udstrækning og uformelighed ødelægger lyden og al hyggelighed«, stod der meget rammende i Dannevirke 3. 2. 1855. (Kliché udlånt fra »Danmarks Kirker«).

en ny på et andet rummeligt og anstændigt sted (nord for amthuset)«, dvs. ved Ribe Landevej.

Kochs opfattelse blev med forsamlingens tilslutning kraftigt imødegået af »slagtermester, Dannebrogsmænd Jens Lund«⁵, som fremhævede »kirkens rummelighed og prydelser fra fortiden: prædikestolen, alteret og pulpitterne med deres billeder, der talte bedre til sindet end nutidens moderne kirker«. Resultatet blev, at forsamlingen næsten enstemmigt vedtog ikke at ville yde noget til kirkens udvidelse og istandsættelse eller, såfremt man ikke kunne blive helt fri, dog kun et bidrag én gang for alle.

Selv om vi må give Peter Christian Koch ret, når han holdt på, at alle fra kirkens menighed måtte bære deres del af byrden, kan vi dog kun være glade for, at han blev stemt ned. Det har været medvirkende til, at Gammel Haderslev kirke er blevet bevaret, så vi den dag i dag kan fryde os over den smukke, gamle landsbykirke, vel byens ældste, og at vi derved blev forskånet for en af de nye, som vi har set blive bygget andre steder i amtet netop i 1850'erne.

Olav Christensen.

5. Jens Sørensen Lund, borgerskab 13. oktober 1825.

En sønderjysk dreng

Fhv. lærer Hary Niels Jensen Petersen, der nu bor i Brasilien, har samlet en række barndomsindringer fra Åbenrå, hvor han voksede op hos sin dansksindede bedstefar Niels Jensen Pedersen, forhenværende forpagter af Farversmølle.

»Da du er født i Tyskland, er du en tysker«. Sådan sagde morbror Gustav, thi jeg er faktisk født i Nienstedten ved Altona. Men jeg kunne ikke blive enig med ham, og jeg svarede: »En hest kan blive født i en kostald, og alligevel er den ikke nogen ko!« Morbror var altid meget god imod mig, og jeg holdt også meget af ham, men på dette punkt kunne vi ikke enes. Jeg holdt fast ved, hvad bedstefar og faster Marie i Åbenrå havde indprentet mig så ihærdigt.

Både min far og min mor var født under dansk overherredømme før 1864: far i Åbenrå og mor i Nienstedten, da hele Holsten endnu var under dansk styre og havde været det i flere århundreder.

»Holsten har aldrig været et dansk land, og man har aldrig talt dansk«, fremhævede morbror. »Men heller ikke tysk«, genmælede jeg, »men plattysk, og det plattyske folkefærd er nærmere beslægtet med hollænderen end med tyskeren«. Det indrømmede morbror, men så skulle jeg i det mindste føle mig plattysk, ikke dansk.

Disse drøftelser fandt sted, da jeg var en dreng på 13 år, men jeg lod mig ikke rokke fra, hvad bedstefar og faster i Åbenrå så ofte havde gentaget eller fra min danske opdragelse.

Men jeg tror, det er bedst, jeg begynder med begyndelsen og holder mig til kendsgerningerne:

Min bedstefar var Niels Jensen Pedersen, født på en søndag, den 15. 5. 1831, i Mjolden, omtrent 14 km nordvest for Løgumkloster. Han døde i Åbenrå den 15. 4. 1907, nøjagtig 75 år og 11 måneder gammel.

Farmor Helene Cecilie, f. Nicolaisen, var født i Åbenrå den 7. 4. 1825 og døde samme sted den 3. 10. 1895.

Min far var Peder Jensen Pedersen, født i Åbenrå lørdag den 5. 10. 1861 og døde i Las Palmas, Kanariske Øer, på sin egen fødselsdag, den 5. 10. 1895, der også var en lørdag.

Min mor, Auguste Christine Elsabe, f. Dammann, var født i Nienstedten ved Altona. Hvis jeg ikke tager fejl, var hendes fødselsdag den 27. 3. 1862. Hun døde sammesteds i marts 1902 af blindtarmsbetændelse, da hun absolut ikke ville opereres, thi sådanne operationer var dengang endnu temmelig farlige og tvivlsomme.

Min morbror Gustav Dammann, født i Nienstedten i december 1873, var uddannet lærer, senere direktør i en bankfilial i Nienstedten (Westholstei-

nische Bank), og en tid også sognefoged i Nienstedten. Han døde samme steds i december 1935.

Faster Marie Mette Dorothea Pedersen, senere fru Bech, var født i Åbenrå den 30. 9. 1863 og døde i Hamborg den 21. 8. 1910, men blev begravet i Åbenrå, da hun absolut ville ligge i sin smukke hjemstavns jord. Til hendes begravelse var jeg med, og det var sidste gang, jeg har været i Åbenrå. I 1908 giftede hun sig med en ungdomsven, Wilhelm Bech, født i Åbenrå den 17. 8. 1859. Jeg kendte ham godt, mens han var havnelods i Hamborg. Han døde den 3. 1. 1936, hvis jeg ikke tager fejl, i Åbenrå.

Mine forældre giftede sig i 1890 eller 1891, og søndag den 30. oktober 1892 kom jeg til verden i Nienstedten. De tyske myndigheder tog det ikke så nøje: i min fødselsattest skrev de Harry med et »r« og »t« i stedet for »d« i efternavnet, hvorfor mit navn blev Hary Niels Jensen Petersen. Nogle timer senere, men d. 31. 10. 1892, fødtes min tvillingebroder Edmund.

Jeg var ikke levedygtig og ville aldrig vokse op, sagde vor læge, Sanitätsrat Dr. Bonne, der var også en god ven af morbror Gustav. Da jeg fødtes, ville jeg slet ikke trække vejret. De måtte holde mig med fødderne nedad og daske mig på rumpen, til jeg begyndte at ånde. Men ikke så snart havde de lagt mig på sengen igen, før åndedrætsmotoren atter gik i stå, og på ny fik jeg klø. Sådan blev det ved i næsten to timer, indtil jeg endelig havde lært at trække vejret. Men jeg var et abnormt barn. I næsten to år gjorde jeg ikke andet end sove hele tiden. Jeg skreg slet ikke og tog næsten ingen føde. Et par gange om dagen måtte man ruske mig vågen; så tog jeg et par mundfulde af flasken – min mor havde ikke egen mælk – og faldt straks igen i søvn. Min tvillingebroder derimod tog føde for to og gjorde støj for to. Han var det kvikkeste eksempel på livsvilje, mens jeg, som Dr. Bonne skal have sagt, var et billede på afgjort livsfornægtelse.

Hvorom så alting var, skete det, at i to-års alderen måtte vi begge to underkastes en kirteloperation i nakken; endnu den dag i dag kan arret i min nakke skimtes. Og resultatet af denne operation var det stik modsatte af, hvad Dr. Bonne havde ventet sig: Edmund døde, mens jeg ikke blot forblev i live, men blev spillevende vågen og udviklede mig med sådan en fart, at jeg måtte indhente forsinkelsen. To og et halvt år gammel, lærte jeg samtidig at tale og at gå, noget, jeg husker meget tydeligt, og fra den tid og fremad har jeg en meget klar hukommelse.

Far var kaptajn på et engelsk skib, »MacPongwe«, der hørte hjemme i Liverpool. Det var et smukt firemasters sejlskib, forsynet med maskine, således at det var uafhængigt af vindforholdene, særlig i tilfælde af havblik. Det var et såkaldt trampskib, der tog fragt til alle mulige havne, til hvilke der ikke bestod nogen regelmæssig skibsfartslinje. Far sejlede således på langfart, ofte til Sydhavet, og blev hyppigt to år eller længere borte. Han vægrede sig kategorisk ved at anløbe Santos, Brasilien, da denne havn den-

Lærer Hary Niels Jensen Petersen og hustru, fotografert i Bertioga, Brasilien, ca. 1960. Hans far var Peder Jensen Pedersen, født i Åbenrå 5. 10. 1861. Død i Las Palmas, De Kanariske Øer, 5. 10. 1895, og begravet på den engelske kirkegård samme sted. Hary Petersens farfar var Niels Jensen Pedersen, født 15. 5. 1831 i Mjolden, død i Åbenrå 3. 10. 1895. Foruden sønnen Peder havde han en datter Mette Maria Dorothea Pedersen, født 30. 9. 1863, der oprindelig var privatlærerinde, men senere, da faderen blev enkemand, førte hun hus for denne. Det var i dette hjem, Hary Petersen voksede op.

gang var en af de værste feberreder på hele kloden. Men skæbnens ironi gjorde, at han på sin sidste udrejse til Sydhavet hentede sig sortvandsfeberen i Afrika, måtte søge hjem på et andet skib og – da han om bord på dette skib blev meget dårligere og mistede bevidstheden – måtte bringes i land i den første havn, skibet kunne nå. Således blev han indlagt på det engelske hospital i Puerto de la Luz, Las Palmas, men døde der efter tre dage, tilmed på sin egen fødselsdag, og blev begravet sammesteds i den engelske kirkegård i den engelske konsuls nærvær.

Som omtalt hørte fars skib hjemme i Liverpool, England, og hvergang, han kom tilbage fra sine lange ture, var det til denne havn. Hvis han efter hjemkomsten ville se sin familie, måtte han rejse ned til Hamborg, og det var temmelig besværligt, thi med sit eget skib kom han næsten aldrig til Hamborg. Han ville derfor gerne bosætte sig i Liverpool og prøvede på at overtale mor dertil. Men hun ville meget nødig bo så langt væk fra hele familien i et land, hvor hun slet ingen kendte, og tilmed kunne hun ikke tale engelsk. Faster Marie, der ikke var gift, foreslog da, at hun ville komme med mor til Liverpool for en tid og holde hende med selskab, indtil hun havde vænnet sig til stedet og fået nogle venner der. Til sidst lod mor sig overtale og rejste til Cuxhaven, hvor far efter aftale var kommet med sit skib, der lå på reden, for at afhente hende. I en robåd blev hun hentet til skibet, men da hun skulle stige op fra båden, faldt hun i vandet og ville være druknet, hvis ikke min far i samme øjeblik havde smidt jakken og støvlerne og var sprunget efter hende. I samme øjeblik, hun faldt, besvimede hun, og derved slugte hun næsten ingen vand; men da hun var kommet til sig selv igen, blev hun så hysterisk af skræk, at hun absolut ikke ville følge med til England. Far måtte da til sidst tage tilbage til Nienstedten med hende. Da dette skete, var hun allerede med barn i tredje måned, og måske

var det grunden til, at en af tvillingerne, nemlig jeg, kom til verden yderst svag og næsten ikke levedygtig.

Jeg kan huske min far temmelig godt, særlig fra den dag i sommeren 1895, da han tog ud til Sydhavet for sidste gang. I fuld påklædning, færdig til afrejsen, forekom han mig som en ualmindeligt stor mand. Han lagde sin hånd på mit hovede, og efter hvad mor og faster senere har fortalt mig, sagde han til mig: »Nå, min dreng, når jeg nu kommer tilbage, vil du være næsten dobbelt så gammel og meget større!« Men fra den tur kom han altså aldrig tilbage.

Som dreng havde jeg et meget smukt oliemaleri af fars skib »MacPongwe«, men senere gik det desværre tabt. Mine tyske slægtninge i Nienstedten stillede det efter mors død på loftet, hvor det blev helt ødelagt af fugtighed, til sidst blev det brændt. Som dreng havde jeg også en mængde søkort og havnekort efter far, og jeg kunne undertiden beskæftige mig med disse kort timevis, opsøge havnene i et atlas og forestille mig hans rejser og oplevelser.

Mor fik først besked om fars død mange måneder senere, og hun måtte da forsørge sig selv og mig ved syning. Det havde hun heldigvis lært som ung pige, og det holdt hun også meget mere af end af husholdningsarbejde og børneopdragelse. Hun syede fine klæder til rige folk i Nienstedten, mens hendes søster, moster Minna, der ikke var gift, forestod husholdningen for hende, og mormor kogte mad til hende.

Da jeg var fire år gammel, skrev faster Marie og bedstefar i Åbenrå til mor, at de gerne ville have mig derop, noget mor straks gik med til, og således kom jeg til at bo hos bedstefar og faster i Åbenrå fra mit fjerde år og blev opdraget der netop i de år, hvor et barns karakter og sindelag opbygges.

Rigtignok var jeg ikke altid og hele tiden i Åbenrå. Undertiden længtes min mor efter at se sin dreng igen, og så hentede hun mig til Nienstedten, eller faster tog med mig, og så blev jeg hos mor et par uger, men så gik det tilbage til Åbenrå, hvor jeg også holdt mest af at være, thi min mor kunne ikke beskæftige sig med mig mere end et par øjeblikke ad gangen, mens faster og bedstefar tog sig meget af mig hele tiden.

Min mor var en spinkel lille person ligesom mormor, men dog robust og temmelig hårdfør. Hun var meget retsindig og ligefrem og en fjende af al underfundighed og uærlighed, men meget streng og ubøjelig, når hun syntes, at hun havde ret. Hun kunne være meget stædig og kunne let ophidse sig, næsten til hysteri, og på dette punkt, som på andre, var hun i stik modsætning til faster Marie. Faster var meget rolig og tålmodig og forstod meget bedre end mor at omgås børn. Jeg har altid holdt meget af min mor, men hvis jeg skal være helt ærlig, må jeg sige, at jeg holdt næsten mere af faster, der var bleven mig en anden mor. Hun oplærte mig og legede med

mig, noget, min mor aldrig tog sig tid til, og faster havde en anden, meget virksom måde at opdrage mig på. Hun slog ikke, når jeg havde gjort noget galt, som mor plejede at gøre, men tog mig i enrum og fremstillede for mig klart og indtrængende, hvor slet og modbydeligt det, jeg havde gjort, i grunden var. Hvis jeg havde været egoistisk og uretfærdig over for andre, forestillede hun mig, hvad jeg ville føle, hvis en anden havde handlet således imod mig. Hendes og også bedstefars altid gentagne formaninger var: »Gør aldrig mod andre, hvad du ikke ønsker, at de andre skal gøre mod dig!«

Kun én gang, kan jeg huske, fik jeg en lussing af faster. Der kom undertiden en gammel dame, der haltede og var dårlig til bens på grund af gigt. Hun mindede mig meget om farmor, som jeg kun havde kendt som ganske lille, og jeg husker, at jeg endog tiltalte hende med »bessemor«. Men jeg kan ikke huske, om hun var i familie med os eller ej. Engang, da jeg kom træt og svedende ind fra en løbetur, var denne gamle bessemor der og bad mig hente sig et eller andet. Jeg gad ikke og mulede og sagde noget usømmeligt, og straks havde jeg min lussing fra faster. Faster belærte mig senere om, at jeg aldrig måtte være uhøflig og usømmelig, når en ældre person bad mig gøre sig en lille tjeneste.

I og for sig var jeg et meget roligt barn, lidt indesluttet, men lærenem og altid ivrig efter at læse. Faster plejede at læse eventyr for mig, og da jeg var fem år gammel, spurgte jeg hende pludselig: »Hvor véd du det allsammen fra«, og hun svarede: »Det står jo skrevet her i bogen«. Det forekom mig da aldeles mærkeligt, at alle disse sorte kruseduller og kragetæer, der stod ved siden af bogens smukke billeder, kunne fortælle alle de ting, der skete. Så sagde jeg til faster: »Du må lære mig at forstå denne hemmelighed«. »Det kan jeg ikke lære dig«, svarede hun, »det er endnu for svært til dit lille hoved. Det får du lært allsammen, når du kommer i skole om et år eller to«.

Men det slog jeg mig ikke til tåls med. »Jeg vil lære det lige med det samme, og du må vise mig det«. Til sidst gav hun efter og lærte mig at læse og skrive både på dansk og på tysk, og med fem og et halvt år skrev jeg breve på tysk til min mor i Nienstedten og på dansk til faster, når jeg opholdt mig dernede. Der var intet, jeg holdt så meget af som at læse, og i seksårsalderen var jeg allerede en rigtig læsehest.

Undertiden legede jeg med andre børn. Således husker jeg en Hans Hansen, der var mig en god legekammerat, og en anden lidt ældre dreng, der hed Willy (hans familienavn kan jeg ikke huske), med hvem jeg undertiden gik ture i omegnen. Vi samlede hindbær og brombær i skoven, og somme tider roede vi på fjorden, noget, jeg også holdt meget af. Men jeg var ikke legelysten som andre børn, fordi de gjorde altid så megen støj, mens jeg ikke kunne lide støj og højlydt råben og skrål.

Før min tid havde bedstefar været møller, forpagter på Farversmølle, syd for Åbenrå, i nærheden af Sønderskoven. Møllerhuset var meget smukt beliggende ved siden af mølledammen. Jeg har endnu et gammelt fotografi af det: dammen i forgrunden og det stråttækte hus bagved, og ved siden af huset til højre står faster Marie og min mor. Så vidt jeg ved, blev det senere brugt som en slags udflugtssted med beværtning og står endnu den dag i dag. Både min far og faster var født på Farversmølle.

Da jeg opholdt mig hos farfar i Åbenrå, var han en slags privat handelsmand i det små. Han solgte smør og andre mejeriprodukter, desuden kaffe, te, kakao og krydderier. Han havde ingen butik. Vi boede i Kolstrup nr. 58 (hvis jeg ikke husker nummeret fejl), og han havde sine faste kunder i byen og omegnen. Ofte ledsagede jeg ham på hans ture, og på vejen fortalte han mig om alt muligt: om sin ungdom, om soldatertiden og krigen mod prøjserne 1848–50. Han var en meget belæst mand og kunne også fortælle om naturen i skov og mark, om havet og havets dyr, om søfolk og de søfarendes liv; endogså om månen og solen, om jordklodens rejse omkring solen og meget mere.

Under vore ture var jeg ofte meget træt i benene, thi vi måtte undertiden gå i timesvis, og med mine korte ben havde jeg svært ved at holdt trit med bedstefar. Men jeg blev aldrig træt af at høre på hans fortællinger.

Af faster lærte jeg ikke blot læsning og skrivning, men også regning og geografi. Da jeg var syv år, skulle jeg indmeldes i skolen i Nienstedten. Morbror Gustav besørgede det, men da jeg var forud for de andre jævnaldrende børn, var indmeldelsen og selve skolegangen nærmest en formssag. Inden eksamenstid gik jeg et par uger i skolen, så var jeg à jour og bestod eksamen med lethed. Også af morbror fik jeg en del privat undervisning, og da han tilmed var uddannet lærer og en indflydelsesrig person i Nienstedten, var skolemyndighedernes krav for mit vedkommende fyldestgjort.

Da jeg blev lidt ældre, måske en halv snes år, fortalte bedstefar mig om sønderjydernes kamp mod prøjsernes despotisme og lumskhed efter den tabte krig i 1864. Holstenerne havde kaldt prøjserne til hjælp, men disse havde oven i købet fået østrigerne med, og denne overmagt kunne Danmark selvfølgelig ikke holde stand imod.

Hvor lumske prøjserne i grunden var, fortalte bedstefar nøje om: i begyndelsen hjalp de holstenerne tilsyneladende for at fremme deres drømme om et selvstændigt hertugdømme, men ikke så snart var sejren vundet, før de jog holstenerne og deres hertug ad helvede til og tog hele Slesvig-Holsten i besiddelse som erobret land. Sønderjylland fik prøjsisk styre og Holsten østrigsk. Men prøjserne ville have det hele; og så snart Østrig kom i krig mod Italien i 1866, faldt de i deres snedige lumskhed Østrig i ryggen og jog østrigerne helt ud af Holsten. »Det må vi have!« havde Bismarck sagt, og nu erklærede de Slesvig-Holsten for en prøjsisk provins.

Møller Niels Jensen Pedersen var i tiden fra 1870 til 1890 forpagter af Farversmølle. Endnu i 1925 eksisterede det gamle mølleværk. (Foto udl. af Åbenrå Byarkiv).

Bedstefar kunne tale tysk, men han holdt ikke meget af dette sprog, fordi det var »prøjsernes sprog«, som han sagde. Han fortalte mig også, at prøjserne havde oprindelig været et slavisk¹ folk med et andet sprog, der var beslægtet med litauisk, men de opgav deres medfødte tungemål og antog tyskernes sprog.

Da jeg var en dreng på 13, gav bedstefar mig en medalje, han havde fået af kong Frederik VII »for deltagelse i krigen 1848–50«, og gentog sin formaning: »Glem aldrig, at du er en dansk dreng, skønt du er født i Holsten, og at din bedstefar har kæmpet mod prøjserne og for den danske sag!« Denne medalje har jeg endnu den dag i dag.

Der var selvfølgelig mange ting i farfars fortællinger om de politiske forhold, om Sønderjylland og om prøjserne, som jeg dengang kun halvt forstod, men han kunne tale med sådan en varme, at jeg blev absolut overbevist om rigtigheden af hans fremstilling, og denne overbevisning blev kun bekræftet og befæstet, jo ældre jeg blev. Da jeg var 15 år eller der omkring, kom jeg engang på ferieophold på en bondegård i det holstenske, i nærheden af Neumünster, og da den gamle bonde hørte, at jeg var fra Åbenrå, og at min bedstefar havde været med i krigen i 1848–50, og hvad han havde sagt, svarede han: »Det kan du stole på, havde vi holstenere dengang vidst, hvor lumske prøjserne ville være imod os, så ville vi meget hellere være forblevet under dansk styre«.

1. Fmtl. baltisk. Red.

Engang, mens bedstefar var på tur i regnvej, sad jeg i hans kammer og bladede i nogle sønderjyske aviser, han havde liggende («Hejmdal», »Flensborg Avis« og »Dannevirke«). Efter aftensmad spurgte jeg ham: »Bedste, har du også været med i krigen 1864?« – »Nej«, svarede han, »da denne krig brød ud, var jeg syg, og den var til ende, inden jeg blev rigtig rask igen«. »Jeg har læst noget om den sønderjyske bevægelse i de aviser, du har«, fortsatte jeg, »er du egentlig med i genforeningsbevægelsen?« – »Nej, min dreng, det er jeg ikke«, svarede han; »efter det svære nederlag i 1864, der rev hele Sønderjylland med vold væk fra Danmark, var jeg, som så mange landsmænd, så forknytt, at jeg ikke gad medvirke i bevægelsen. Indtil 1870 havde nogle endnu håbet, at Prøjsens nederlag i den ventede krig mod Frankrig skulle muliggøre en genforening, men med prøjsernes sejr blev også dette håb så fuldstændig knust, at al udsigt til en genforening med Danmark forekom de fleste af os helt død, thi fra prøjsernes side, med en mand som Bismarck i spidsen, kunne man aldrig vente retfærdighed. En genforening mellem Sønderjylland og Danmark kunne kun opnås, dersom tyskerne skulle komme ind i en ny krig og tabe den, og da ville det være en ny generations opgave at kæmpe for den, men i min tid vil det sikkert aldrig ske. Skønt den sønderjyske bevægelse efterhånden blev bygget op og altid har haft min fulde sympati, har jeg aldrig deltaget aktivt i den«.

(sluttet)

BOGANMELDELSE

TYSK HISTORISK LITTERATUR OM SØNDERJYLLAND

I samlingen »Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins« er i 1964 udgivet bindene 45, 46 og 47, der alle behandler emner fra sønderjysk historie. Det er i rækkefølge Gert Sandhofer: »Flensburgs Stadtverfassung von 1700 bis 1848«, Harald Behrend: »Die Aufhebung der Feldgemeinschaften« og Kai D. Sievers: »Die Köllerpolitik und ihr Echo in der deutschen Presse 1897–1901«.

»Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte« for 1964, bd. 89, indeholder flg. afhand-

linger med tilknytning til Sønderjyllands historie: det sidste afsnit af »Die schleswig-holsteinische Frage im Briefwechsel zwischen Franz von Roggenbach und Karl Samwer« ved dr. Georg Zechner, dr. Johs. H. Voigt: »Englands Aussenpolitik während der deutsch-dänischen Konflikts 1862–1864« og prof., dr. Gottfried Hoffmann: »Aufbau und Ausbau des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs«. Blandt de mange boganmeldelser bemærker man især dr. Thomas Achelis' anerkendende omtale af Jens Lampes: »Tønder Seminarie-stat«.

C. St.

Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland

Indsamlingen af lokalhistorisk stof skal nu udvides og systematiseres; i første række er man interesseret i billedstof, fotografier og film, fra landsdelen, men arbejdet kommer også til at omfatte traditionsstof, lydbånd og visse arter trykt materiale. Landsarkivar Peter Kr. Iversen skriver om de retningslinier, der tænkes lagt.

Inden for ledelsen af Historisk Samfund for Sønderjylland har vi i nogle år arbejdet med tanken om oprettelsen af en *Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland*, der skulle omfatte: 1) indsamling af *traditionsstof*, specielt vedrørende grænselandets national-politiske historie i de sidste generationer, 2) oprettelsen af et *stemmearkiv* indeholdende taler af fremtrædende personligheder inden for det politiske, kulturelle og faglige arbejde, 3) dannelsen af en *billedsamling* omfattende fotografier og film fra landsdelen og 4) indsamling og registrering af vanskeligt tilgængeligt *trykt materiale*, herunder småtryk og aviser. Dette indsamlingsarbejde er begyndt i det stille, men det er vort håb, at vi inden alt for længe kan få skabt faste rammer omkring det, og at vi kan få en bevilling til aflønning af en videnskabeligt kvalificeret leder og til kontorhjælp. Det er tanken, at lederen også skal være konsulent for de i forvejen eksisterende byhistoriske samlinger og andre lokalsamlinger.

Som nævnt er arbejdet så småt begyndt takket være understøttelse bl. a. fra H. P. Hanssens Mindefond og tipsmidlerne. Lærer Jens Kristensen, Genner, har med båndoptager indsamlet traditionsstof, i det væsentlige af national-politisk art, og for nylig har redaktør Wittrup-Johansen, Sønderborg, påbegyndt indsamling af materiale til belysning af den sønderjyske arbejderbevægelses historie. Vi har også andel i og har kunnet støtte lektor Karl Clausens indsamling af gamle viser og remser, og et udvalg af hans optagelser vil indgå i vor båndsamling. Denne og andet materiale opbevares foreløbig på landsarkivet.

En ny bevilling fra tipsmidlerne har muliggjort en udvidelse af arbejdet i dets forskellige afskygninger. Vi har mulighed for i beskedent omfang at udvide kredsen af medarbejdere, som med eller uden båndoptager vil være med til at indsamle traditionsstof, og vi anmoder om, at interesserede melder sig til os for at få nærmere oplysninger og vejledning. Endvidere vil vi nu også gerne gøre noget mere ved indsamlingen af billeder. Billeder er et meget værdifuldt historisk materiale og fortæller ofte mere og bedre end mange ord om vigtige begivenheder. Vi har allerede fået en del billedmateriale samlet, men kun en del er ordnet og registreret. Bibliotekar, fru

Vibeke Gribsvad vil nu være os behjælpelig med registreringen af dette materiale.

Vi ved, at der rundt omkring i landsdelens tusinde hjem ligger fotografialbums og billeder upåagtet hen i dragkister og kommodeskuffer eller i æsker i pulterkamrene. Meget ofte har de ingen værdi for den enkelte, men samles og registreres de, kan de blive til uvurderlig nytte for slægts- og lokalhistorikere, så vel som for de faguddannede kulturhistorikere. Vi beder derfor alle – fremfor alt husmødrene ved den tilstundende forårsrensning – om at have i tankerne, at Historisk Samfunds lokalhistoriske samling meget gerne vil modtage gamle billeder. Vi er meget interesserede i at modtage billeder af personer, af gårde og huse, skoler, kirker og forsamlingshuse, landsbypartier, gader og landskaber, af møder og stævner, gymnastik- og fodboldhold for blot at nævne nogle af de mange emner, der kan komme i betragtning. Men for at disse billeder kan få virkelig værdi for lokal- og faghistorikere, beder vi om, at man bag på hvert enkelt noterer, hvad det forestiller, og hvornår det er taget. Også de mange prospektkort, som man, før telefonen blev almindelig, i stor udstrækning anvendte til at sende venner og bekendte en kort besked eller hilsen, er af stor interesse. Har man billeder af den ene eller den anden art, som man skønner kan være af historisk interesse, men som man nødig vil skille sig af med, vil vi meget gerne have lov til at låne dem, så at vi eventuelt kan lade dem af- fotografere. Vi vil også meget gerne have oplysninger om eksisterende, lokale billedsamlinger og om, hvad de indeholder. Dette sidste vil navnlig være af værdi for redaktionen af *Sønderjylland – Historisk Billedbog*, der nu går i lag med udvælgelsen af billederne til bind 2, der skal omfatte perioden 1864–1920. Dette bind skulle gerne så alsidigt som muligt illustrere udviklingen i vor hjemstavn – i det store og i det små. Hvordan så en dagligstue eller et køkken ud omkring århundredskiftet eller før? Hvordan så præmiehingsten eller præmietyren ud, hvordan var mejeriet eller den gamle landsbysmedie indrettet dengang, og hvorledes er gamle arbejds- og festskikke bevaret i billeder? Dette er blot et par spørgsmål for at antyde, at alt billedmateriale har interesse. Vi anmoder alle om at se efter i gamle fotografialbums, på vægge og i skuffer og skabe, om der ikke der skulle være billeder, som kunne være af interesse for billedværkets redaktion, og som burde afleveres eller udlånes til Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland, hvis adresse er: Landsarkivet, Åbenrå, telf. (046) 2 27 04.

Peter Kr. Iversen.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grønse-landets liv
grønse-landets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Besøg
landsdelens
museer

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjysk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.